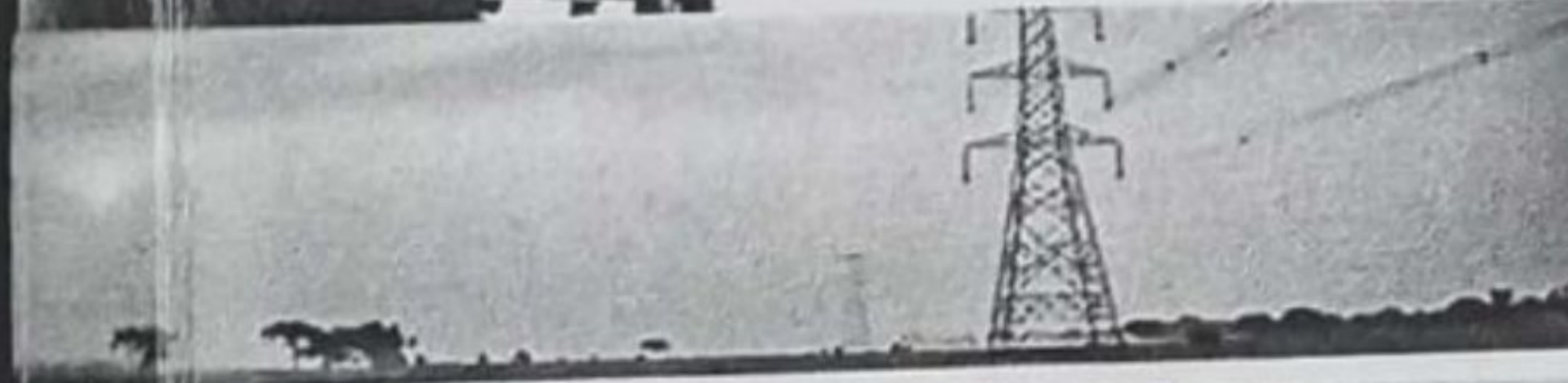
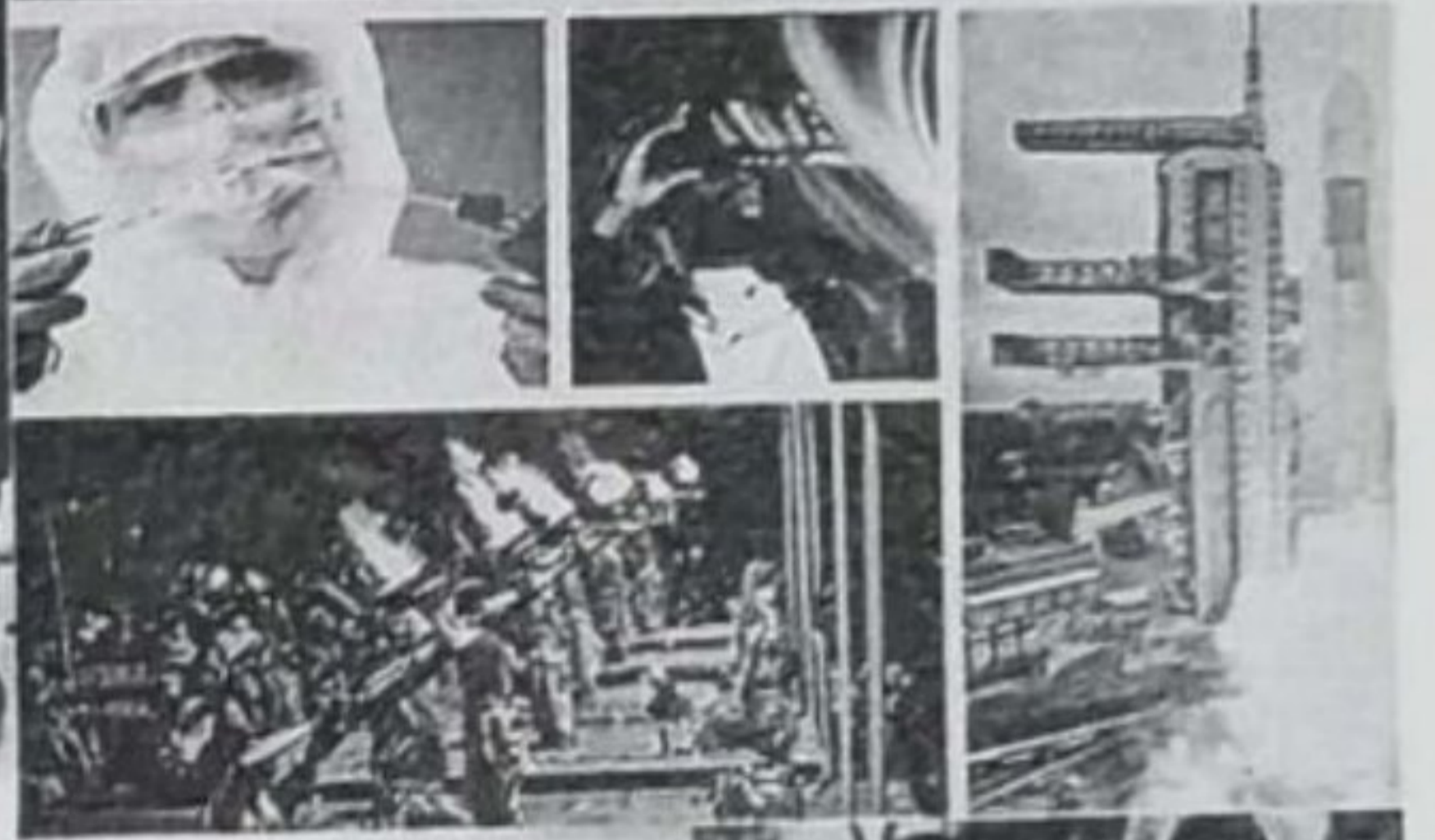

आज़ादी का
अमृत महोत्सव

भारतीय स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव : संधी आणि आव्हाने

मुख्यसंपादक
प्राचार्य डॉ. सदाशिव सरकटे

ISBN No.: 978-81-958253-0-1

मुख्य संपादक
प्राचार्य डॉ. सदाशिव सरकटे
मो. नंबर : 7875827115

*

प्रकाशक
सिद्धी पब्लिकेशन,
मारोती मंदिराजबळ,
भावसार चौक, तरोडा खु. नांदेड
मो. 9623979067
ईमेल – shrishprakashan2009@gmail.com

Website : www.wildrj.com

*

अक्षर जुळवणी
डॉ. राजेश गंगाधरराव उंबरकर

*

मुद्रक
अनुपम प्रिंटेर्स
श्रीनगर, नांदेड. मो. 9175324437
© सर्व अधिकार संपादकाकडे

*

प्रथम आवृत्ती
24 मे 2022
किंमत : 400 /- रु

सदरील ग्रंथातील कोणताही भाग किंवा मजकूर अश्लील किंवा संशोधक स्वतः
जबाबदार राहतील संपादक जबाबदार असणार नाही.

:: सहसंपादक ::

प्रो. डॉ. फाटक आर. सी

प्रा. डॉ. यशवंतकर एस. एल

प्रा. कटके डी. के

प्रा. डॉ. जाधव आर. जे

प्रा. डॉ. काकडे एस. आर

प्रा. डॉ. पवळ ए. डी

प्रा. डॉ. खताळ आर. डी

प्रा. डॉ. घुगे एस. पी

प्रा. डॉ. सिद्दीकी झेड. एस

प्रा. डॉ. पठाण के. एम

प्रा. डॉ. ढवळे जे. एस

प्रा. रिंगणे आर. बी

प्रा. श्रीमती रकटे जे. बी

प्रा. श्रीमती पोटकूले एच. टी

२८	भंडारा जिल्ह्यातील कोसा उदयोगधंद्यातील विणकरांच्या विकासात शासकीय योजनांची भूमिका - एक अध्ययन	डॉ. माधुरी एस. खोब्रागडे	२५५
२९	भारतीय स्वातंत्र्याचा अमृतमहोत्सव आणि किमान आधारभूत किमतीला कायद्याच्या आधाराची गरज	डॉ. सुरेश एकनाथ घुमटकर डॉ. विष्णू एकनाथ घुमटकर	२७१
३०	भारतीय लोकशाही आणि मानवाधिकार	प्रा. डॉ. भगवान श्रीपती सांगळे	२८१
३१	भारतीय लोकशाही आणि मुलभूत अधिकार	डॉ. इरलापल्ले पल्लवी भागवतराव	२९१
३२	भारतीय लोकशाहीपुढील आव्हाने	बांगर नितीनकुमार बाबासाहेब	२९५
३३	सेनापती दादा चौधरी आणि अहमदनगरचा स्वातंत्र्यलढा	डॉ. अर्चना टाक	३०३
३४	"वृद्ध महिलांची सद्यस्थिती"	डॉ. सलमा खमरोद्दीन शेख	३१०
३५	ग्रामीण शेतकरी आत्महतेच्या समस्या	प्रा. प्रियंका राजेंद्र आठे	३१६
३६	नंदुरबार जिल्ह्यातील शेतीचे पीक रचनेतील आधुनिकीकरण व पर्यावरणावरील प्रभाव	संजय खिल्लारे प्रा. डॉ. एस. पी. घुगे	३२६
३७	भारतीय स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव आणि कुटूंब निवृत्ती वेतन धारक एक अध्ययन संदर्भ : नांदेड जिल्हा	वामन रामराव काकडे	३३५

नंदुरबार जिल्ह्यातील शेतीचे पीक रचनेतील आधुनिकीकरण व पर्यावरणावरील प्रभाव

संशोधक विद्यार्थी
संजय खिल्लारे

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ औरंगाबाद
मार्गदर्शक

प्रा. डॉ. एस. पी. घुगे

जे.बी.एस.पी.मंडल गेवराई कला आणि विज्ञान महाविद्यालय, शिवाजीनगर
गडी तालुका गेवराई जिल्हा बीड

सारांश -

शेतक-यांच्या पिक रचनेची प्रवृत्ती यावर सर्वेक्षणात्मक संशोधन करून जिल्ह्यातील पिकरचना उत्पादन खर्च आदानातील बदल यासंबंधी निष्कर्ष मांडले असून सखोल व डोंगरी भागातील शेतक-यांच्या उत्पादनात पिकरचनेत तफावत आढळून आली आहे. कृषी विकासा बरोबर शेतकरी अन्नधान्य पिकाकडून व्यापारी पिकाकडे वळला आहे. तो व्यावसायिक पध्दतीने शेती करत आहे. आदिवासी व बिगर आदिवासी शेतक-यांच्या पिकरचनेत बदल असून आदिवासी शेतकरी आजही अन्नधान्य, भाजीपाला, फळझाडांचे उत्पादन घेत आहे तर सखल भागातील शेतकरी व्यापारी पिकांचे उत्पादन घेत आहे. संशोधनाच्या कालखंडात जिल्ह्यातील पिक रचना बदलली आहे.

३२६

चरित्र -

भारत हा कृषिप्रधान देश आहे आणि कृषी हा भारतीय अर्थव्यवस्थेचा कणा आहे, 2011 च्या जनगणनेनुसार, 69 टक्के लोक ग्रामीण भागात राहतात, ज्यांचा मुख्य व्यवसाय शेती आहे. प्रत्यक्ष आणि अप्रत्यक्ष रोजगार उपलब्ध करून देतो. रोजगार उपलब्ध करून देण्यासोबतच देशाच्या जीडीपीमध्ये कृषी क्षेत्राचा वाटा 14 टक्के आहे. शेती हा भारतातील लोकांचा सर्वात महत्त्वाचा रोजगार आणि उद्योग आहे. स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर भारतीय मातीतील गरिबी संपुष्टात आणण्यासाठी, शेतीचा सर्वांगीण विकास आणि भारतीय जीवन समृद्धीसाठी, आर्थिक स्वातंत्र्याच्या योजनांमध्ये कृषी विकासासाठी प्रयत्न केले गेले आणि आता देश अन्नधान्यामध्ये स्वयंपूर्णतेकडे वाटचाल करत आहे. . हरित क्रांतीचा उगम १९६६-६७ मध्ये झाला. हरितक्रांतीत ग्रामीण जीवनातील वैविध्य आणि समृद्धीची पार्श्वभूमी तयार करण्यात आली आहे. आधुनिक तंत्राने शेतीची कामे होऊ लागली. हरितक्रांती असली तरी कृषी क्षेत्रात झपाट्याने विकास झाला आहे, पण हा विकास देशाच्या प्रत्येक भागात एकसारखा नसून तो वेगळ्या पद्धतीने पाहिला जातो. यामागे अनेक कारणे आहेत. या कारणांमध्ये प्रामुख्याने प्रदेशातील हवामान, सिंचन सुविधांचा विकास आणि अनेक आर्थिक आणि सामाजिक घटकांचा समावेश होतो. भारतातील कृषी क्षेत्रात वेगाने होत असलेल्या अनेक बदलांपासून राज्याच्या जिल्हे देखील अस्पर्श राहिले नाहीत. भारतीय अर्थव्यवस्थेनुसार, राज्याच्या अर्थव्यवस्थेतही शेतीचा दबदबा आहे, केवळ सिंचनाचे यांत्रिकीकरणच नाही, रासायनिक खतांचा वापर, कीटकनाशकांचा वापर आणि जास्त उत्पादन देणाऱ्या बियाण्यांमध्ये

३२७

प्रचंड वाढ झाली आहे. त्यातही बरीच सुधारणा झाली आहे. कार्यपद्धती आणि तंत्रज्ञान, ज्यामुळे कृषी उत्पादकता वाढली आहे. राज्याच्या कृषी क्षेत्रात नंदुरबार जिल्ह्याला महत्त्वाचे स्थान आहे कारण या जिल्ह्याची शेतजमीन सुपीक आहे, तसेच येथे सिंचनाची सोय उपलब्ध आहे. परिणामी, हे क्षेत्र कृषी उत्पादनाच्या दृष्टीने सर्वोत्तम क्षेत्र आहे.

विविध कारणांमुळे आज कृषी क्षेत्रात लक्षणीय बदल होत आहेत. शेतकरी पारंपारिक शेतीपासून आधुनिक शेतीकडे वळत आहे. शेतीच्या आधुनिकीकरणातील प्रभावशाली घटक म्हणजे आधुनिक तंत्रज्ञान, ज्यामुळे पर्यावरणात अनेक बदल झाले आहेत. शेतीमध्ये आधुनिक निविष्टांच्या वापरामुळे सिंचन क्षेत्र वाढत आहे. ऊर्जेचा वापर वाढत आहे. पीक उत्पादनात झपाट्याने वाढ झाली आहे. देशातील वाढत्या लोकसंख्येच्या अन्नासाठी, हरितक्रांतीच्या माध्यमातून आपण अन्न उत्पादनात मोठी वाढ केली. या विक्रमी अन्न उत्पादनासाठी वापरण्यात येणारी कीटकनाशके, बुरशीनाशके, तणनाशके आणि खते यांनी आपली धान्ये भरली, परंतु कीटकनाशकांच्या अंदाधुंद वापरामुळे पर्यावरणाचेही वाईट रीतीने प्रदूषण होऊ लागले. पिकांवर, भाजीपाला आणि फळांवर वापरल्या जाणाऱ्या या रासायनिक कीटकनाशकांच्या वापरामुळे ग्रामीण भागातील पाणी, जमीन आणि हवामानावर सर्वाधिक परिणाम होत आहे. मानवी शरीर हे अन्न आणि स्वच्छ वातावरणावर आधारित आहे आणि चांगले अन्न आणि स्वच्छ वातावरण हे फक्त कृषी पिकातूनच मिळते. त्यामुळे मानवाचे अस्तित्व आणि अस्तित्व शेती आणि पर्यावरणावर आधारित आहे. मानवी विकासासाठी कृषी, पर्यावरण आणि पर्यावरणाचा समतोल विकास

आवश्यक आहे. म्हणून, कृषी आणि पर्यावरणीय समस्यांसाठी, कृषी पर्यावरण आणि पर्यावरणाचा अभ्यास करावा लागेल. या अभ्यासासाठी क्षेत्र निवडणे आवश्यक आहे, त्यामुळे कृषी पर्यावरण आणि पर्यावरणीय समस्या सोडवण्यासाठी अर्थशास्त्राचा मूलभूत आधार लक्षात घेऊन, नंदुरबार जिल्ह्याची अभ्यासासाठी निवड करण्यात आली आहे नंदुरबार जिल्ह्यातील शेतीच्या विकासासाठी राज्य सरकार सातत्याने प्रयत्न करत असून त्यांतर्गत जिल्ह्यात शेतीच्या विविध पैलूंचा क्षेत्रीय अभ्यास करणे आवश्यक आहे.

संशोधन कार्याची उद्दिष्टे -

कृषी पर्यावरणाचे विश्लेषण करणे जेणेकरून या अभ्यासाद्वारे कृषी नियोजक, सामाजिक कार्यकर्ता, प्रशासक आणि क्षेत्राच्या कृषी विकास आराखड्यात सहभागी असलेल्या व्यक्तीला फायदा होईल आणि क्षेत्राच्या विकासासाठी योग्य असेल. योजना करण्यास सक्षम प्रस्तुत शोधनिबंधात शेतीच्या आधुनिक निविष्टांमुळे किती फायदा झाला आहे आणि भविष्यात कृषी विकासासाठी कोणती संसाधने एकत्रित केली पाहिजेत याचा अंदाज लावण्याचा प्रयत्न करण्यात आला आहे.

आधुनिक कृषी निविष्टांचा कृषी उत्पादन आणि कृषी उत्पादकतेवर होणाऱ्या परिणामांचा अभ्यास करणे.

कृषी विकास संतुलनातील भूतकाळातील ट्रेंडच्या आधारे सद्यस्थितीत कृषी विकासाची पातळी मोजणे.

आधुनिक कृषी निविष्टांच्या असंतुलित वापरामुळे वाढत्या पर्यावरणीय समस्यांसाठी कृषी पर्यावरण आणि पर्यावरणाचा अभ्यास करणे.

सदन शेतकरी पिक विमा याचा आधार घेतात तर त्याच बरोबर शेतीसाठी उपयुक्त पूरक व्यवसायांचा विचार आज शेतकरी करू लागलेला आहे. डोंभरी भागात अन्नधान्य द्विदलधान्य भाजीपाला फळभाज्या यांचा सर्वाधिक प्रमाण दिसून येतो. कृषी तंत्रज्ञानात बदल झाल्याने तो बदल शेतकऱ्यांनी आत्मसात केल्याने कृषी उत्पन्नात वाढ झालेली दिसून येते

संदर्भ

1. Mutatkar-Maharashtra Human Development Action Research study. Maharashtra Association Anthropological Sciences Pune 2004
2. Gazetteer of India-Maharashtra State Gazetteers, Dhule District, Bombay Gazetteers, Department of Government of Maharashtra, 1974, Page No 484, 504
3. महाराष्ट्रातील आदिवासी संस्कृती समस्त विकास आदिवासी संशोधन व प्रशिक्षण संस्था पुणे 1988
4. जनवाद 2014 स्टेट बँक ऑफ इंडिया जिल्हा नंदुरबार अहवाल 2013-14

३३४

भारतीय स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव आणि कुटूंब निवृत्ती वेतन धारक एक अध्ययन :

संदर्भ : नांदेड जिल्हा

वामन रामराव काकड

पीएच.डी. संशोधक सामाजिकशास्त्रे संकुल स्वा.रा.ती.म.विद्यापीठ,
नांदेड.

प्रस्तावणा :

भारतीय स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव भारत सरकारद्वारे साजरा करण्यात येत आहे. हा महोत्सव भारताला स्वातंत्र्य प्राप्त होवून ७५ वर्ष पूर्ण झाल्यामुळे साजरा करण्यात येत आहे आणि या कार्यक्रमांद्वारे आपल्या भारतातील जे लोक आहेत ज्यांनी देशाला स्वातंत्र्य मिळावे यासाठी आहोरात्र प्रयत्न केलेले आहेत तसेच भारताचा समृद्ध सांस्कृतिक वारसा आणि परंपरा यांची माहिती अनेक कार्यक्रमांद्वारे देण्यात येणार आहे. भारतीय स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव हा दिनांक १२ मार्च २०२१, अहमदाबाद गुजरात येथून मा. पंतप्रधान मोदी यांच्या हस्ते करण्यात आली आणि यांचा शेवट हा १५ ऑगस्ट २०२३ या वर्षी होणार आहे.

भारत सरकारच्या निवृत्ती वेतन धारक आणि निवृत्ती वेतन धारकाचे कल्याण या विभागामार्फत भारतीय स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव या कार्यक्रमांतर्गत निवृत्ती वेतन धारकांसाठीचे ७५ नियम असा उपक्रम राबविण्यात आला आहे. या उपक्रमांतर्गत निवृत्ती वेतन धारक आणि निवृत्ती वेतन विभाग यांच्यामध्ये समन्वय साधून त्यांच्या दोघांना येणाऱ्या समस्यांचे निराकरण करण्याचा हेतू ठेवण्यात आलेला आहे.

३३५